

VLADIMIR NABOKOV

Vorbește, memorie

O autobiografie rescrisă

Traducere din limba engleză și note
de Sanda Aronescu

POLIROM

2019

Curând după povestea cu șifonierul, am descoperit un spectaculos fluture de noapte naufragiat într-un colț al ferestrei din vestibul, și mama l-a trimis pe lumea cealaltă cu eter. În anii următori, am folosit multe substanțe letale, dar cel mai mic contact cu acea substanță inițială va face întotdeauna să se deschidă portalul trecutului prin care va năvăli lumina, atrăgând acea superbă vietate ameită. Odată, când eram deja adult, fiind anesteziat cu eter pentru o operație de apendicită, m-am văzut, cu precizia unei gravuri, îmbrăcat în costum de marinar, călare pe un fluture Emperor abia zămislit, îndrumat de o doamnă chinezoaică, pe care am recunoscut-o ca fiind mama. În timp ce propriile mele organe vitale erau expuse, totul era minunat reprodus în visul meu: bucata de vată umedă absorbantă, rece ca gheața, apăsând capul lemurian al insectei; spasmele tot mai slabe ale corpului ei; pârâitul aducător de satisfacție produs de acul cu gămălie pătrunzând în carapacea dură a toracelui ei; inserarea atentă a vârfului acului în șanțul căptușit cu plută al planșetei; aranjarea simetrică a aripilor groase cu vene puternice sub fâșii de hârtie semitransparentă aplicate cu grijă.

2

Trebuie să fi avut vreo opt ani când, într-un pod al casei noastre de la țară, am descoperit, printre tot felul de obiecte prăfuite, câteva cărți minunate achiziționate în zilele când mama mamei era preocupată de științele naturii și chemase un celebru profesor universitar de zoologie (Simkevici) să-i dea lecții particulare fiicei ei. Unele dintre ele erau doar niște curiozități, ca de pildă patru volume maro, imense, ale lucrării lui Albertus Seba (*Locupletissimi Rerum Naturalium Thesauri Accurata Descriptio...*), tipărite la Amsterdam pe la 1750. Pe paginile lor granulate grosolan, am găsit xilogravuri cu șerpi,

fluturi și embrioni. Fetusul unui copil etiopian de sex feminin atârnat de gât într-un borcan de sticlă îmi producea un șoc neplăcut ori de câte ori nimeream peste el; nu prea mă dădeam în vânt nici după hidra împăiată de pe planșa CII, cu cele șapte capete de broască-țestoasă și dinți de leu așezate pe șapte gături spiralate și cu trunchiul ei ciudat, puhav, cu niște tuberculi cu nasturi pe părți și terminându-se într-o coadă înnodată.

Alte cărți pe care le-am găsit în podul acela, printre ierbare pline cu căldărușe alpine, cu palemonia albastră, cu Lycneea, cu crini roșii-portocalii și alte flori din Davos, aveau mai multă tangență cu subiectul meu. Am luat în brațe și am cărat jos glorioasa povară alcătuită din patru volume extrem de atrăgătoare: planșele Mariei Sibylla Merian (1647-1671) cu insectele din Surinam, nobila carte a lui Esper, *Fluturii: Die Schemetterlinge* (Erlanger, 1777), lucrarea lui Boisduval, *Icones Historiques de Lépidoptères Nouveaux ou Peu Connus* (Paris, începută în 1832). Și mai palpitate erau lucrările din cea de-a doua jumătate a secolului – *Istoria naturală a fluturilor de zi și de noapte din Anglia*, a lui Newman, *Die Gross-Schemetterlinge Europas* a lui Hofmann, *Memoriile marelui duce Nikolai Mihailovici despre lepidopterele asiatiche* (cu planșe superbe pictate de Kavargin, Rîbakov, Lang), uluitoarea lucrare a lui Scudder despre *Fluturii din Noua Anglie*.

Privind în urmă, vara anului 1905 – deși în multe privințe e foarte vie în amintirea mea – nu este însuflețită de nici o zbatere rapidă și de nici o fluturare colorată în jurul sau de-a curmezișul drumurilor străbătute cu învățătorul satului: fluturele Swallowtail din iunie 1906 era încă în stadiu larvar pe o plantă umbeliferă de la marginea drumului; dar în cursul acelei luni am învățat vreo douăzeci de lucruri elementare, și Mademoiselle vorbea deja de un drum prin pădure ce ducea la o poiană mlăștinoasă plină cu mici *Fritillaria* cu margini perlate (denumiți astfel în primul meu manual, de neuitat pentru mine, căci nu și-a pierdut nici până acum vraja, *Fluturii din Insulele Britanice*, al lui Richard South,

care tocmai apăruse în perioada aceea) pe care-l botezase *le chemin des papillons bruns*. În anul următor, am descoperit că mulți dintre fluturii noștri nu existau în Anglia sau Europa Centrală și cu ajutorul unor atlase mai amănunțite am reușit să-i identific. O boală gravă (pneumonie cu febră până la 41°), survenită la începutul anului 1907, a înăbușit în mod misterios monstruosul meu talent pentru cifre care făcuse din mine un copil minune timp de câteva luni (astăzi nu sunt în stare să înmulțesc 13 cu 17 fără creion și hârtie ; totuși, pot să le adun dacă sunt așezate frumos una sub alta) ; dar fluturii au supraviețuit. Mama adunase o întreagă bibliotecă și un muzeu în jurul patului meu, și dorința arzătoare de a face o caracterizare exhaustivă a unei noi specii a înlocuit-o pe aceea de a descoperi un nou număr prim. Călătoria la Biarritz din august 1907 mi-a adus noi bucurii miraculoase (deși nu la fel de lucide și de numeroase cum vor fi cele din 1909). În 1908, ajunseseam să cunosc perfect lepidopterele europene descrise de Hofmann. În 1910, visam în mână cu primele volume ale uluitoarei cărți ilustrate a lui Seitz, *Die Gross-Schmetterlinge der Erde*, achiziționasem deja câteva rarități descrise recent și citeam cu lăcomie periodicele entomologice, îndeosebi cele englezești și rusești. Se produceau mari frământări în evoluția sistematicii. Începând cu mijlocul secolului, lepidopterologia europeană fusese în general o problemă simplă și stabilă, dominată lejer de germani. Sacerdotul său, Dr. Staudinger, era și patronul celei mai mari firme de comerț cu insecte. Chiar și acum, la o jumătate de secol după moartea lui, lepidopterologii germani n-au reușit să spulbere cu totul vraja hipnotică exercitată de autoritatea lui. Încă mai trăia când școala lui a început să-și piardă prestigiul de forță științifică în lume. În timp ce el și discipolii lui apelau la denumirile specifice și generice autorizate de o folosire îndelungată, autorii de limbă engleză introduceau modificări în nomenclatură, ca urmare a unei aplicări stricte a legii priorității și a modificărilor taxonomice bazate pe studiul microscopic al organelor. Germanii au făcut tot posibilul ca să ignore noile curente și au continuat să

îndrăgească partea filatelică a entomologiei. Grija lor pentru „colecționarul obișnuit care nu trebuie să ajungă să facă disecții“ este comparabilă cu felul în care editorii nervoși de romane populare îl răsfață pe „cititorul mediu“ – care nu trebuie să ajungă să gândească.

S-a produs însă și o schimbare mai generală, care a coincis cu entuziasmul meu de adolescent pentru fluturi și fluturi de noapte. Acel tip de specie victoriană și staudingeriană, ermetică și omogenă, cu „varietăți“ diverse (alpine, polare, insulare) atașate ei din afară, ca un fel de anexe incidentale, a fost înlocuită cu un nou tip de specie, multiformă și fluidă, constând organic din rase și subspecii geografice. Aspectele evoluționiste ale cazului respectiv erau astfel puse mai clar în evidență prin metode de clasificare mai flexibile și investigațiile biologice au scos la iveală noi raporturi între fluturi și problemele esențiale ale naturii.

Misterele mimetismului exercitau o atracție deosebită asupra mea. Fenomenele sale dovedeau o perfecțiune artistică asociată de obicei cu obiectele făcute de mâna omului. Gândiți-vă la imitarea picăturilor de otravă, prin niște macule ca niște bășici, de pe o aripă (completate cu pseudorefracția) sau prin punctele galbene lucioase de pe o crisalidă („Nu mă mânca – am fost deja stoarsă, selecționată și respinsă“). Gândiți-vă la acrobațiile unei omide (a fluturelui de noapte *Lobster*) care în prima copilărie arată ca un găinaț de pasăre, dar după năpârlire capătă niște apendice încolăcite hymenopteroide și niște caracteristici baroce, permițându-i extraordinarei individe să joace două roluri simultan (ca actorul din spectacolele orientale care joacă rolul unei perechi de luptători înlănțuiți): acela de larvă chircită și acela de furnică mare care pare s-o sfășie. Când un fluture de noapte anume seamănă cu o viespe anume, la formă și culoare, el umblă și își mișcă antenele ca o viespe, și nu ca un fluture. Când un fluture trebuie să arate ca o frunză, nu numai că sunt reproduse splendid toate detaliile unei frunze, dar există și puncte care imită găurile produse de viermi, împrăștiate generos pe toată

suprafața. „Selecția naturală” în sensul darwinian nu poate explica miraculoasa coincidență a înfățișării mimetice și a comportamentului mimetic și nici nu se poate recurge la teoria „luptei pentru supraviețuire” atunci când o strategie de protecție este dusă până la o subtilitate mimetică, o exuberanță și un rafinament ce depășesc cu mult capacitatea de apreciere a unui prădător. Am descoperit în natură desfătările nonutilitare pe care le căutăm în artă. Amândouă sunt o formă de vrajă, amândouă sunt un joc complicat între extaz și deziluzie.

3

Am vânat fluturi în diverse clime și travestiuri : sub înfățișarea unui băiat frumuseț în pantaloni până la genunchi și beretă de marinar; a unui expatriat cosmopolit slăbănog, îmbrăcat cu pantaloni sport și bască ; a unui bătrân gras în șort, fără pălărie pe cap. Majoritatea casetelor mele cu fluturi au împărtășit soarta casei noastre din Vira. Cele din casa noastră de la oraș și micul *addendum* pe care l-am lăsat în muzeul din Ialta au fost distruse, fără îndoială, de molii și de alți dăunători. O colecție de materiale din sudul Europei, pe care am început-o în exil, a dispărut la Paris în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Toate capturile mele americane din 1940 până în 1960 (câteva mii de specimene incluzând exemplare deosebite și rarități) se află la Muzeul de Zoologie Comparată, la Muzeul de Istorie Naturală și la Muzeul de Entomologie al Universității Cornell, unde sunt mai bine ocrotite decât ar fi la Tomsk sau Atomsk. Amintiri incredibile de fericite, comparabile de fapt cu cele ale copilăriei mele în Rusia, sunt asociate cu munca mea de cercetare de la Muzeul de Zoologie Comparată din Cambridge, statul Massachusetts (1941-1948). Nu mai puțin fericite au fost numeroasele călătorii

pentru completarea colecției, efectuate aproape în fiecare vară, timp de douăzeci de ani, prin majoritatea statelor țării mele adoptive.

În Jackson Hole și în Marele Canion, pe versanții munților ce se înalță în Telluride, Colorado și pe un celebru teren arid cu pini de lângă Albany, New York, sălășluiesc și vor sălășlui, în generații mai numeroase decât edițiile lucrărilor mele, fluturii pe care i-am descris ca pe niște noi descoperiri. De câteva dintre descoperirile mele s-au ocupat alți cercetători; unele poartă numele meu. Un exemplar dintre acestea (Mc. Dunnough), *Eupithecia nabokovi*, pe care l-am plesnit într-o noapte din 1943 pe un geam cu vitralii din reședința Alta a lui James Laughlin în statul Utah, își are locul său filozofic în spirala tematică începută într-o pădure de pe malul râului Oredej pe la 1910 – sau poate chiar mai devreme, pe acel râu din Novaia Zemlea, în urmă cu un secol și jumătate.

Într-adevăr, puține lucruri ar putea depăși în bogăție și forță emoția și dorința pătimașă, ambiția și sentimentul de împlinire produse de palpitantele explorări entomologice. Încă de la început, ele aveau multe fațete care se intersectau. Una dintre ele era dorința acută de a fi singur, întrucât orice însoțitor, oricât de tăcut, putea tulbura bucuria cu care mă concentram asupra patimii mele. Împlinirea ei nu admitea nici un compromis și nici o excepție. Încă de când aveam zece ani, preceptorii și guvernantele știau că diminețile îmi aparțin și se țineau prudenți deoparte.

Referitor la asta, îmi amintesc vizita unui coleg de școală, un băiat la care țineam foarte mult și cu care mă distram de minune. A sosit într-o seară de vară – parcă prin 1913 – dintr-un orașel situat la vreo treizeci și ceva de kilometri de noi. Tatăl lui murise recent într-un accident, familia sărăcise, și vajnicul băiețel, nepermițându-și costul unui bilet de tren, străbătuse atâta cale cu bicicleta pentru a petrece câteva zile cu mine.

În dimineța următoare sosirii lui, am făcut tot posibilul să pot ieși din casă pentru a porni în hoinăreala mea matinală,